

УДК 343.13

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК ЗАСАДА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

У листопаді 2017 р. Україна відзначає перші 5 років застосування нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), у ст. 8 якого вперше на законодавчому рівні закріплено верховенство права серед засад кримінального провадження. Безпосереднє впровадження ідеї верховенства права в кримінальний процес, безумовно, є прогресивним кроком для узгодження національної кримінальної процесуальної діяльності з міжнародними стандартами. Водночас з огляду на комплексність та об'ємність принципу верховенства права як такого його практична реалізація в кримінальному провадженні на сьогодні пов'язана з різними проблемами. Найсуттєвішою з них, на нашу думку, є відсутність розуміння змісту засади верховенства права в суб'єктів кримінального провадження (слідчих, прокурорів, слідчих суддів та суддів), що унеможливило застосування ст. 8 КПК України відповідно до завдань кримінального провадження. Отже, верховенство права в кримінальному провадженні може залишитись декларативним приписом.

Це також підтверджується результатами проведеного анонімного опитування практиків, залучених у сферу дії кримінального провадження: слідчих, детективів, прокурорів, адвокатів, слідчих суддів та суддів. Проведене опитування виявило таку тенденцію: серед адвокатів значна кількість респондентів ставляться до засади верховенства права як до орієнтиру здійснення всього кримінального провадження, що має практичну застосовність (приблизно 75%), тоді як більшість опитаних слідчих і детективів зазначили про її виключно декларативний характер (87%). Занепокоєння викликає необізнаність деяких респондентів-слідчих про саму наявність у КПК України відповідної засади. Прокурори, які здійснюють процесуальне керівництво досудовим розслідуванням та підтримання державного (публічного) обвинувачення в суді, попри те, що опитування є анонімним, неохоче беруть у ньому участь, тому статистика щодо їх ставлення до засади верховенства права на сьогодні є передчасною.

Що стосується слідчих суддів та суддів, то думки представників цього сектору щодо верховенства права поділились майже порівну: з 31 опитаного представника судового корпусу 16 респондентів вважають верховенство права таким, що має декларативне значення, тоді як 15 вказують на важливість і прикладну застосовність цієї засади.

Наведене зумовлює комплексне дослідження змісту, природи, форм і методів реалізації засади верховенства права на різних стадіях кримінального провадження.

Перебування України серед членів Ради Європи накладає на неї чіткий і безумовний обов'язок гарантувати права й свободи, передбачені Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), кожному, хто перебуває під її юрисдикцією (ст. 1 Конвенції). Передумовою таких зобов'язань є побудоване на ідеях природного права європейське демократичне розуміння цінності людини в усіх сферах державного й суспільного життя. При цьому мається на увазі не лише біологічна, а й соціальна сутність людини, у тому числі в різних видах суспільних і правових відносин.

Конституція України, задекларувавши в ст. 3 найвищу соціальну цінність людини, до головних охоронюваних благ віднесла людське життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку. У свою чергу вся діяльність державного апарату має бути спрямована на утвердження й забезпечення прав і свобод людини.

У КПК України 2012 р. деталізовано принцип найвищої соціальної цінності людини, а також як одну із засад кримінального провадження закріплено верховенство права.

Хоча в Кримінально-процесуальному кодексі України 1960 р. (з урахуванням постійних змін і доповнень, що вносились після приєднання України до Ради Європи) також простежувались окремі елементи верховенства права в різних напрямках кримінальної процесуальної діяльності, однозначна й безумовна приналежність цього принципу до сфери кримінальної юстиції стала новелою КПК України 2012 р. Так, відповідно до його ст. 8 кримінальне провадження здійснюється з додержанням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права й свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Можна сказати, що безпосереднє закріплення цієї засади має на меті зміщення вектора всієї кримінальної процесуальної діяльності в бік захисту прав і свобод особи. Ідея найвищої цінності людини втілюється не лише в засадах кримінального провадження, а й у його завданнях – захисті особи від кримінальних правопорушень, охороні прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження. Отже, варто наголосити на тому, що концепт верховенства права в кримінальному процесі втілюється не лише кризь призму засад кримінального провадження, а й через його безпосередні завдання.

Забезпечення захисту прав людини, яка бере участь у кримінальному провадженні, є об'єктивно визрілою соціальною реакцією на суспільну необхідність збереження нації, її ідеалів, суспільних і мораль-

них цінностей. У цій площині лежить потреба у виробленні теоретичних, організаційних і методичних підходів до розв'язання окреслених проблем [1, с. 2].

До закріплення верховенства права в кримінальному процесуальному законодавстві загальноприйнятим було розуміння верховенства права як конституційної концепції, яка не є безпосередньо застосовною під час кримінального процесу. Дослідження, присвячені верховенству права, мали здебільшого загальноправове або конституційне спрямування, а органи досудового розслідування, прокурори та суди залишали принцип верховенства права за межами застосування у своїй практичній діяльності.

Верховенство права вивчалось такими українськими вченими, як С.П. Головатий, П.М. Рабинович, А.П. Заєць, М.І. Козюбра, А.О. Селіванов, С.В. Шевчук, Ю.С. Шемчушенко та інші. Хоча загальні критерії верховенства права є базисом для з'ясування цього принципу також у кримінальному провадженні, з огляду на специфічність кримінальної процесуальної діяльності, а також на конструкцію засади верховенства права в КПК України її кримінально-процесуальний зміст має власну специфіку та особливості, зумовлені відповідним процесуальним статусом людини. Забезпечення конституційно-правового статусу людини й громадянина під час кримінального провадження, що тісно переплетене з верховенством права, досліджувалось у працях таких учених-процесуалістів: С.А. Альперта, М.І. Бажанова, Ю.М. Грошевого, Ю.О. Гурджі, Л.М. Лобойка, П.А. Лупинської, В.Т. Маляренка, М.М. Михеєнка, В.В. Молдована, В.Т. Нора, І.Л. Петрухіна, В.О. Попелюшка, М.С. Строговича, В.Т. Тертишника, В.П. Шибіко, М.Є. Шумила та інших. Серед науковців, які починали вивчати верховенство права крізь призму засад кримінального процесу, варто назвати В.В. Рожнову, В.Г. Гончаренка, О.М. Дроздова, В.Г. Уварова. Системні ж дослідження кримінально-процесуального змісту засади верховенства права на сьогодні відсутні.

У понятті верховенства права переплітаються правові й політичні, культурні та етичні мотиви, внутрішньодержавні й міжнародні, національні, цивілізаційні та загальнолюдські аспекти, наукова істина й цінності добра та справедливості, досягнення правової теорії та практичний юридичний досвід, правові ідеї та здоровий глузд. Усе це робить згадану категорію досить динамічною, що не дозволяє «втиснути» її в межі будь-якої юридичної дефініції [2, с. 7]. Отже, відсутність на сьогодні чіткого визначення змісту засади верховенства права в кримінальному процесі, з одного боку, є логічним з огляду на складність і багатогранність цієї категорії. З іншого ж боку, відсутність її належного теоретико-методологічного обґрунтування унеможливило ефективну реалізацію цієї засади на всіх етапах кримінального провадження, що з практичної позиції надає їй виключно декларативного характеру. Цілком зрозуміло, що повнота й доказовість можуть бути досягнуті лише в разі наукової інтерпретації

кожної з передбачених законом найбільш вагомих у сенсі відправлення правосуддя засад [3, с. 5].

Принцип верховенства права ґрунтується на забезпеченні трьох свобод особи – політичної, правової та особистої, а також на інституціональному захисті свободи через покладення застосування закону на суд. Однак існування вказаних свобод буде примарним, якщо не буде забезпечено ефективний механізм їх захисту [4, с. 42].

Законодавче закріплення вказаної засади в кримінально-процесуальному законодавстві (ст. 8 КПК України) стало додатковою гарантією захисту й охорони прав і законних інтересів учасників кримінального провадження. Крім того, визнання честі, гідності, прав і свобод людини, які властиві всім членам людської сім'ї, є основою свободи, справедливості та загального миру, захисту прав і свобод людини, стає стрижнем правової системи суспільства, яке орієнтується на розбудову правової держави [5, с. 120].

На домінуюче значення цього принципу в системі засад кримінального провадження вказують його зумовленість пріоритетом норм міжнародного права, відображене через положення ч. ч. 2–4 ст. 4, ч. 2 ст. 5, ч. 4 ст. 9 КПК України, і його першість у переліку цих засад, наведеному в ч. 1 ст. 7 КПК України, друге місце в якому посідає законність [6]. Зазначення в законодавчому переліку засад кримінального провадження на перших двох позиціях принципу верховенства права та принципу законності не є простим збігом обставин, а відображає фундаментальну роль для всієї кримінально-процесуальної діяльності саме цих принципів [7, с. 209].

В.Г. Гончаренко, розглядаючи верховенство права в кримінальному провадженні, виходить із розуміння права з позицій соціального натуралізму, коли право за своєю сутністю має призначення встановлювати й регулювати відносини в суспільстві на основі непорушного дотримання природних прав людини та прийнятих у всьому світі критеріїв справедливості для всебічного захисту фундаментальних прав і свобод людини як найвищої соціальної цінності [3, с. 6]. Про пріоритетність природних прав людини в ідеї верховенства права говорить також Б.В. Малишев. На його думку, верховенство права є засобом для досягнення внутрішньої мети права та правової системи загалом – забезпечення пріоритету природних прав людини [8, с. 18]. Водночас, на переконання О.В. Плахотніка, верховенство права за своєю правовою природою є загальноправовим принципом, який важко звести до правозастосування без реалізації інших засад [9, с. 193].

В.В. Рожнова зазначає, що верховенство права повинне стати певним стандартом не лише законодавчої, а й правозастосовної діяльності органів досудового розслідування, прокуратури, суду. Його реалізація свідчитиме про неупередженість державних органів, їх намагання забезпечити не лише правопорядок, а й справедливість [10, с. 382]. Науковець розглядає зміст верховенства права через вимоги до судового рішення з можливістю виходу за межі формальної законності, функціонування суду

присяжних і визнання доказів недопустимими (вказуючи при цьому на гнучкість права).

Н.Р. Бобечко зазначає, що верховенство права є одним з елементів системи процесуальних цінностей, які визначають процедурну справедливість кримінального провадження [11].

Отже, наявні на сьогодні дослідження верховенства права вітчизняних учених ґрунтуються на визнанні пріоритетності людини, сприйнятті її прав і свобод як ядра кримінального процесу. Таким чином, засаду верховенства права доцільно було б розглядати як основну гарантію безпеки людини та, відповідно, як елемент стримувань від зловживань із боку слідчого, прокурора, слідчого судді, суду під час кримінального провадження.

Крім того, з огляду на те, що завдання кримінального провадження має подвійну природу – захист особи, суспільства й держави від кримінальних правопорушень шляхом забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування та судового розгляду з одночасною охороною прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, – саме через реалізацію засади верховенства права має здійснюватись узгодження протилежних інтересів і досягнення справедливості всього кримінального провадження. За таких умов принцип верховенства права полягає в забезпеченні балансу інтересів у відносинах індивідів, індивіда із суспільством, громадянина з державою на підставі правових норм [12, с. 28]. Хоча засада верховенства права не має конкретного нормативного наповнення етико-правовою вимогою справедливості в регулюванні суспільних відносин [3, с. 6].

Звертаючись до юридичної конструкції ст. 8 КПК України, можна визначити три основні тези, які становлять зміст верховенства права:

1) найвища цінність людської особистості в кримінальному провадженні. Причому цінність людини визнається незалежно від її процесуального статусу – свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого тощо (у сучасних теоретичних розробках інший статус, ніж підозрюваний/обвинувачений, майже не враховується під час з'ясування змісту цієї засади);

2) неухильне дотримання прав і свобод людини. Цей критерій також потребує з'ясування щодо природи прав, які повинні дотримуватись, – це основні конституційні чи процесуальні права;

3) обов'язковість урахування практики Європейського суду з прав людини в кримінальному провадженні. Основні орієнтири кримінального провадження розглядалися Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ) ще тоді, коли Україна навіть не визнавалася самостійним суб'єктом міжнародного права. У практиці ЄСПЛ наявний величезний арсенал форм, методів і способів усвідомлення верховенства права, який не лише доцільно, а й необхідно використовувати під час проведення національної адміністративної та судової практики. Таким чином, реалізація верховенства права в кримінальному провадженні здійснюється через урахування, а отже,

і застосування прецедентів ЄСПЛ не лише щодо України, а й щодо інших держав.

Незважаючи на правозахисний вектор кримінального провадження, сьогоденна практика розслідування та вирішення кримінальних правопорушень здійснюється часто з порушенням прав і свобод людини на шкоду інтересам учасників кримінального провадження. Причому такі порушення як мають незначний вплив на саму особу (наприклад, умисне повідомлення підозрюваному під час допиту неправдивої інформації або згода на укладення угоди в разі визнання винуватості в злочині, який особою не вчинявся), так і можуть мати серйозний, іноді такий, що межує зі злочинним, характер (провокація вчинення злочину, підкидання особі заборонених предметів, втручання в приватність без відповідних підстав тощо). У багатьох випадках стереотипне поводження з учасниками кримінального процесу без урахування їхніх прав і свобод, особливо з підозрюваними та обвинуваченими, зумовлене відсталістю правозастосовної практики від правотворчої – законодавство нове, а звички старі. З іншого боку, наявність у практиці органів досудового розслідування та суду різноманітних порушень прав і свобод людини свідчить про глибоко вкорінене в професійному мисленні уявлення про права й свободи людини як про фікцію, яка не має пріоритетного значення порівняно, наприклад, з виконанням показників розкриття злочинів або кількістю направлених до суду обвинувальних актів.

Водночас кримінальне провадження як функціонуюча в державі система здійснюється згідно із загальним політичним устроєм держави, а його засади тісно пов'язані із загальними принципами державного устрою та характеризують ступінь його цивілізованості. У центрі кримінальної процесуальної діяльності перебуває підозрюваний (обвинувачений), на викриття якого спрямовані всі зусилля органів досудового розслідування, що супроводжується обмеженням його прав і свобод. Тому процесуальний статус підозрюваного (обвинуваченого), ступінь його захищеності від необґрунтованого обвинувачення та обмеження його прав – «проба гуманності політичного режиму», яка правдиво відображає істинний тип як самої держави, так і її правової системи. Встановлюючи правила провадження в кримінальній справі, будь-яка держава (демократична) створює систему гарантій для обвинуваченого, і чим вільніша особистість у державі, тим більше прав має обвинувачений у кримінальному процесі [13, с. 13]. Гарантією реалізації принципу верховенства права є закріплення в нормативних актах чітких правил та процедур здійснення кримінального провадження. Недодержання процесуальної форми діяльності в кримінальному судочинстві тягне за собою негативні наслідки для посадових осіб – представників держави та зумовлює застосування санкцій відновлювального характеру [14, с. 21].

У п. 41 Доповіді Венеційської комісії про верховенство права зазначено, що наразі «можливий консенсус стосовно обов'язкових елементів поняття «верховенство права». <...> Цими елементами є:

а) законність, у тому числі прозорий, підзвітний і демократичний процес введення в дію приписів права;

б) юридична визначеність;

с) заборона свавілля;

д) доступ до правосуддя, представленого незалежними та безсторонніми судами, у тому числі тими, які здійснюють судовий нагляд за адміністративною діяльністю;

е) дотримання прав людини;

ф) заборона дискримінації та рівність перед законом» [15, с. 177].

Однак у КПК України наявні відповідні самостійні засади, які є відповідниками зазначених елементів верховенства права, зокрема, ст. 9, яка закріплює засаду законності, поглинає законність (елемент «а») і заборону свавілля (елемент «с»). Стаття 10 КПК України, яка визначає рівність перед законом і судом, покриває елемент «б»). Стаття 21 КПК України, якою проголошено доступ до правосуддя, також говорить сама за себе.

Чи означає це, що український вимір верховенства права не співпадає із загальноєвропейським, а перелік закріплених у КПК України засад кримінального провадження штучно розширений (концептуально засада верховенства права автоматично включає в себе інші принципи кримінального провадження)? Адже завдяки методу виключення із загальноєвропейської категорії верховенства права самостійних засад кримінального провадження в засаді верховенства права залишається лише дві складові частини – дотримання прав людини та юридична визначеність. За таких обставин варто погодитись із В.Г. Гончаренком щодо того, що знайти конструктивні риси в проголошеній засаді верховенства права не вдається, вона містить не більше, ніж настійливе побажання забезпечити якимись законними засобами здійснення справедливого правосуддя [3, с. 6].

Стосовно юридичної визначеності варто згадати прецедентне рішення ЄСПЛ «Пономарьов проти України» [16]. Суд нагадує, що право на справедливий розгляд судом, яке гарантоване п. 1 ст. 6 Конвенції, має розумітись у світлі преамбули Конвенції, у відповідній частині якої зазначено, що верховенство права є спільною спадщиною Високих Договірних Сторін. Одним із фундаментальних аспектів верховенства права є принцип юридичної визначеності, який передбачає повагу до принципу *res judicata* – принципу остаточності рішень суду. Цей принцип наголошує на тому, що жодна зі сторін не має права вимагати перегляду остаточного й обов'язкового рішення суду просто тому, що вона має на меті добитись нового слухання справи та нового її вирішення. Повноваження вищих судових органів стосовно перегляду мають реалізовуватись для виправлення судових помилок і недоліків судочинства, проте не для здійснення нового судового розгляду. Перегляд не має фактично підмінити собою апеляцію, а сама можливість існування двох поглядів на один предмет не є підставою для нового розгляду. Винятки із цього принципу можуть мати місце лише за наявності

підстав, зумовлених обставинами важливого та вимушеного характеру (див.: *mutatis mutandis*, рішення в справі «Рябих проти Росії», заява № 52854/99, п. 52, ECHR 2003-X).

Як уже зазначалося, зміст верховенства права неможливо розкрити виключно крізь призму його приналежності до засад кримінального провадження як відповідного інституту кримінального процесу. Засади кримінального провадження – це певні унормовані приписи процесуальної діяльності, які, однак, досить широко, а в деяких випадках навіть абстрактно сформульовані. Це логічно, адже змістом кожної засади виступає певна ідея. Водночас засади як універсальні положення кримінального процесуального права фіксують ставлення законодавця (державної влади) до особи, а також розкривають сенс і загальну мету багаточисленних процесуальних дій та рішень, з яких складається все кримінальне провадження. Недопущення необґрунтованого процесуального примусу щодо особи та застосування належної правової процедури, втілені в завданнях кримінального провадження, так само становлять певний базис об'єктивності, неупередженості й справедливості провадження, а отже, також виступають індикаторами верховенства права.

Таким чином, як основоположна засада кримінального провадження верховенство права розкривається не лише в контексті загальних універсальних демократичних цінностей (через людину, її права й свободи, обов'язковість їх забезпечення, дотримання та захисту), а й через належну правову процедуру та недопущення необґрунтованого процесуального примусу.

Закріплюючи засаду верховенства права, законодавець робить акцент на практиці Європейського суду з прав людини. Оскільки цінності, що лежать в основі як Конвенції, так і Конституції України та КПК України, є аналогічними, обидві системи – європейська і національна – діють, виходячи із загального завдання захисту прав і свобод людини. Таким чином, закріплення цього положення має привести до співпадіння міжнародних стандартів прав людини (насамперед прецедентного права ЄСПЛ) та стандартів, що використовуються органами досудового розслідування, прокурором, слідчим суддею й судом у процесі кримінального провадження. Адже специфіка кримінально-процесуальної діяльності, наявність у її арсеналі значної кількості засобів державно-правового примусу виводить принцип верховенства права на рівень філософії кримінального провадження, при цьому філософії не в академічному розумінні, а в практичному. Кожен оперативний працівник, слідчий, прокурор, захисник, слідчий суддя, суддя саме із цієї позиції повинен ставитись до кожного кримінального провадження [7, с. 382].

Численні рішення свідчать про те, що за роки діяльності ЄСПЛ у його прецедентах вироблена певна ідеологія «верховенства права», яка досить часто виходить за межі звичної конституційної (державно-правової) концепції. На сьогодні це сукупність

правових позицій ЄСПЛ стосовно мінімальних стандартів забезпечення прав і свобод як надпозитивного явища. Позиція ЄСПЛ базується на уявленні про еволюцію правових сенсів природно-соціальної рівноваги та інтрасуб'єктивної реальності правового буття, понятті моральної свободи й рівності, гідності як джерел прав і свобод [17, с. 54].

У кримінальному процесі європейські стандарти забезпечення прав людини виконують такі функції:

- виявлення та усунення прогалин і колізій кримінально-процесуального законодавства в частині забезпечення прав людини;
- орієнтування під час формування кримінально-процесуального законодавства;
- встановлення меж примусового втручання державних органів у права людини в ході кримінального провадження;
- відновлення порушених прав людини у сфері кримінального судочинства;
- забезпечення поваги державних органів до прав людини;
- встановлення меж гарантування конвенційних прав людини;
- контролю за забезпеченням органами кримінального судочинства конвенційних прав людини.

Такі стандарти відображають загальні принципи й практику їх забезпечення, встановлені Конвенцією та протоколами до неї, а також ухваленими на її основі рішеннями ЄСПЛ (судові прецеденти), які є обов'язковими для національних компетентних органів під час кримінального судочинства [18, с. 8].

Верховенство права в кримінальному провадженні є комплексним прогресивним явищем, наповненим не тільки правовим, а й етичним змістом. У зв'язку із цим верховенство права в кримінальному процесі варто розглядати не лише як відповідну засаду, а й як гарантію виконання завдань кримінального провадження та стандарт кримінально-процесуальної діяльності. Останнє у свою чергу забезпечує належну правову процедуру та має звести до мінімуму можливість застосування необґрунтованого процесуального примусу. Водночас ця засада є основною гарантією безпеки людини під час кримінального провадження, а також елементом стримувань від зловживань із боку слідчого, прокурора, слідчого судді, суду під час кримінального провадження.

Верховенство права забезпечує узгодження або баланс протилежних інтересів учасників кримінального провадження. Такого балансу можна досягти шляхом прямого застосування мінімальних стандартів забезпечення прав і свобод людини, розроблених прецедентною практикою Європейського суду з прав людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Зеленський С.М. Утвердження принципів верховенства права і законності у кримінальному судочинстві України / С.М. Зеленський // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2012. – № 2(6). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12zsmuks.pdf>.

2. Козюбра М.І. Верховенство права: українські реалії та перспективи / М.І. Козюбра // Право України. – 2010. – № 3. – С. 6–18.

3. Гончаренко В.Г. Засади верховенства права та законності кримінального провадження в плані здійснення захисту / В.Г. Гончаренко // Вісник Академії адвокатури України. – 2012. – № 3(28). – С. 5–10.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / відп. ред. : С.В. Ківалов, С.М. Міщенко. – Х. : Одиссей, 2013. – 1099 с.

5. Уваров В.Г. Міжнародно-правові стандарти у кримінальному процесі України : [монографія] / В.Г. Уваров. – Х. : НікаНова, 2014. – 416 с.

6. Баулін О.В. Спеціальне кримінальне провадження у контексті верховенства права / О.В. Баулін // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2017. – № 3. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.chasopysnapu.gov.ua/ua/pdf/3-2017/baulin.pdf>.

7. Головін Д.В. Система принципів кримінального провадження / Д.В. Головін, А.М. Мазалов // Науковий вісник публічного та приватного права. – 2017. – № 1. – С. 206–210.

8. Малишев Б.В. Принцип верховенства права (теоретико-правовий аспект) / Б.В. Малишев // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2012. – № 8(130). – С. 14–20.

9. Плахотнік О.В. Застосування засади верховенства права у діяльності прокуратури України / О.В. Плахотнік // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2016. – Вип. 5. – Т. 2. – С. 193–197.

10. Рожнова В.В. Верховенство права в системі принципів кримінального провадження / В.В. Рожнова // Університетські наукові записки. – 2012. – № 4(44). – С. 381–387.

11. Бобченко Н.Р. Справедливість як цінність кримінального провадження / Н.Р. Бобченко // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2017. – № 1(15). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2017/n1/17bnrtkp.pdf>.

12. Шилінгов В.С. Верховенство права – основоположний принцип правової системи демократичного суспільства / В.С. Шилінгов // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 2(55). – С. 26–29.

13. Лазарева В.А. Защита прав личности в уголовном процессе России : [учеб. пособие для магистров] / В.А. Лазарева, В.В. Иванов, А.К. Утарбаев. – М. : Юрайт, 2011. – 312 с.

14. Капліна О.В. Кримінальний процес : [навч. посібник для підготовки до іспиту] / О.В. Капліна, М.О. Карпенко, В.І. Маринів та ін. – Х. : Право, 2016. – 296 с.

15. Верховенство права: доповідь, схвалена Венеційською Комісією на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 р.) // Право України. – 2011. – № 10. – С. 168–184.

16. Рішення Європейського суду з прав людини в справі «Пономарьов проти України» від 3 квітня 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_434.

17. Темченко В.І. Концепція верховенства права в практиці Європейського Суду по правам человека / В.І. Темченко // Евразийский юридический журнал. – 2013. – № 2(57). – С. 54–56.

18. Сімонович Д.В. Європейські стандарти забезпечення прав людини у досудових стадіях кримінального процесу України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Д.В. Сімонович. – Х., 2011. – 20 с.

Михайленко В.В. ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК ЗАСАДА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р. серед принципів кримінального провадження закріпив засаду верховенства права. Принцип верховенства права в кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини. На сьогодні відсутні системні дослідження реалізації верховенства права в кримінальному провадженні, кримінальний процесуальний зміст верховенства права не визначений і науково не обґрунтований. Це зумовлює проблемні питання під час його практичного застосування. У статті проаналізовано сучасні теоретичні дослідження поняття верховенства права в кримінальному провадженні. Здійснено спробу визначити зміст верховенства права як засади кримінального провадження та проаналізувати його практичну реалізацію.

Ключові слова: засади кримінального провадження, верховенство права, права людини, кримінальне провадження, практика Європейського суду з прав людини.

Михайленко В.В. ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА КАК ПРИНЦИП УГОЛОВНОГО ПРОИЗВОДСТВА

Уголовный процессуальный кодекс Украины 2012 г. среди принципов уголовного производства закрепил верховенство права. Принцип верховенства права применяется в уголовном производстве с учетом практики Европейского суда по правам человека. На данный момент отсутствуют системные исследования реализации верховенства права в уголовном производстве, уголовно-процессуальное содержание верховенства права не определено и научно не обосновано. Это обуславливает возникновение ряда проблемных вопросов при его практическом применении. В статье осуществлен анализ современных теоретических исследований понятия верховенства права в уголовном процессе Украины, осуществлена попытка определить содержание верховенства права как принципа уголовного производства и проанализировать его практическую реализацию.

Ключевые слова: принципы уголовного производства, верховенство права, права человека, уголовное производство, практика Европейского суда по правам человека.

Mykhailenko V.V. THE RULE OF LAW AS A PRINCIPLE OF CRIMINAL PROCEEDINGS

In November 2017, Ukraine celebrates the first five years of application of the new Criminal Procedure Code of Ukraine, in which for the first time on the legislative level the rule of law among the principles of criminal proceedings was established. According to Art. 8 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, criminal proceeding is carried out in compliance with the principle of the rule of law, according to which a person, his or her rights and freedoms are recognized as the highest values and it determines the content and direction of the state's activities. The rule of law principle in criminal proceedings is based on the practice of the European Court of Human Rights.

Immediate implementation of rule of law idea in criminal proceedings is a step forward to bring national criminal procedural activities in line with international standards. At the same time, taking into account the complexity and scope of the rule of law concept, its practical implementation in the criminal proceedings nowadays is connected with various problems. The most essential problem is the lack of understanding of the rule of law content among the subjects of criminal proceedings – investigators, prosecutors, investigating judges and judges that prevents the application of Article 8 of the Criminal Procedure Code of Ukraine in accordance with the objectives of the criminal proceedings. So, the rule of law in criminal proceedings may remain a declarative clause.

The direct strengthening of the rule of law foundations aims to shift the vector of all criminal-procedural activities towards the protection of the individual's rights and freedoms. The idea of the person like a highest value is embodied not only in the basis of criminal proceedings, but also in its aims – to protect the person from criminal violations, to protect the rights, freedoms and legitimate interests of the criminal proceedings participants. Thus, in the criminal process the rule of law concept is implemented not only through the prism of criminal proceedings principles, but also through its direct tasks.

Despite the human rights vector of criminal proceedings, the current practice of investigating and resolving criminal offenses is often carried out with violation of human rights and freedoms to the detriment of the interests of criminal proceedings participants. Moreover, such violations may have a negligible impact on the person themselves, or they may have serious, sometimes criminal nature. In many cases, stereotyped treatment for participants of the criminal process (especially for suspects and accused persons) without taking into account their rights and freedoms, is due to the backwardness of law enforcement from the law-making practice – the legislation is new but habits are old. On the other hand, the presence in the practice of pre-trial investigation bodies and courts of various human rights and freedoms violations testifies the fact that in professional thinking deeply rooted ideas about human rights and freedoms as a fiction that does not have a priority in comparison, for example, with the implementation indicators of disclosure of crimes or the number of indictments sent to court. All this leads to a comprehensive study of the content, nature, forms and methods of the rule of law principle implementing at various stages of the criminal proceedings.

Key words: principles of criminal proceedings, rule of law, human rights, criminal proceedings, practice of the European Court of Human Rights.